

EKONOMİK KRİZİN ETKİSİYLE İSTANBUL'DAN "TERSİNE GÖÇ" EDEN AİLELERİN TOPLUMSAL ÖZELLİKLERİ VE BEKLENTİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

*A Study on the Social Characteristics and Expectations of the Families that Have "Reverse Migration" in as a Result of the Economic Crisis
İstanbul*

*Nail Yılmaz**

ÖZET

Küresel ekonomik kriz Türkiye'yi de yakından etkilemiş, başta ücretli ve yoksullar olmak üzere toplumsal kesimleri derinden sarsmıştır. Krizin yol açtığı işsizlik ise kırsal kesimlerden göç eden ücretli ve yoksulların memleketlerine geri dönmelerine neden olan bir sonuç doğurmuştur. Ancak tersine göçü tamamen ekonomik krizle açıklamak doğru bir yaklaşım olmaz. Zira tersine göç etme kararı verenlerin çoğu daha ziyade eğitimsiz ve vasıfsız oldukları için düzgün ve düzenli bir iş sahibi olamayan yoksul kesimlerden oluşmaktadır. Ekonomik kriz ise mevcut durumu daha da zorlaştırdığı için işsiz kalan kesimlerin tersine göçünü hızlandırmıştır.

Bu makale ile ekonomik kriz dolayısıyla İstanbul'dan memleketlerine ya da tutunabilecekleri başka bir yerleşim birimine göç etmek zorunda kalan yoksul ailelerin toplumsal özellikleri ve gelecekte beklenenleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, İşsizlik, Kentleşme, Kent Yoksulluğu, Tersine Göç, Sosyal Belediyecilik.

ABSTRACT

Global economic crisis has affected Turkey, mainly to paid and the poor segments of the entire social sector has been deeply shaken. The unemployment which has emerged by crisis caused the migration from rural areas of the country has triggered the reverse to migration of the paid and poor segments of the society. But unlike a correct approach to migration is not completely explained by the economic crisis. Unlike the decision to migrate, since most of them uneducated and unskilled, rather than a job that is not properly and regularly is composed of the poor population. Economic crisis has accelerated the reverse migration so current situation became more difficult for the unemployed society.

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO Öğretim Üyesi

With this article the social characteristics of poor families which has migrated from İstanbul to their homelands or another place because of the economic crisis and the expectations for the future were identified.

Key Words: Economic Crisis, Unemployment, Urbanization, Urban Poverty, Reverse Migration, Social Municipality.

GİRİŞ

Küresel ekonomik krizin etkisiyle dünyanın en zengin ülkelerinde bile iş imkânları azalmış, göçmen karşıtı politikalarda ciddi bir yükselme başlamıştır. Bu gelişmeler Üçüncü Dünya ülkelerinden sanayileşmiş ülkelere doğru yönelen göçü azaltırken bir yandan da daha evvel göç etmiş olan işçilerin ülkelerine dönmelerine neden olmuştur. Örneğin 2008 yılı içerisinde Malezya'dan fabrika kapanmaları nedeniyle işsiz kalarak ülkelerine dönen Endonezyalıların sayısı 200 bini bulmuştur. Benzer bir şekilde İngiltere'deki Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün tahminlerine göre bu yılın ilk çeyreğinde çoğunluğu yabancı olan 30 bine yakın işçi ekonomik kriz nedeniyle İrlanda'yı terk edecektir. Bu sayının ekonomik krizin büyüklüğü ve süresine bağlı olarak artacağı kesindir. Nitekim Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) dünya çapında 2009 yılı sonuna kadar işini kaybedeceğini düşündüğü kişi sayısı 52 milyon civarındadır. Zira göçmen işçiyi kendine çeken enerji, hafif imalat, inşaat, sağlık, turizm ve eğlence gibi temel bazı sektörlerde ciddi bir talep daralması yaşanmaktadır. Daralmaya bağlı olarak önümüzdeki aylarda Körfez ülkelerinin petrol kuyuları ve servis endüstrilerinde çalışan 13 milyon misafir işçinin işsiz kalarak evlerine dönecekleri düşünülmektedir. Japonya'daki Toyota fabrikasında geçici işçi olarak çalışan 317 bin Brezilyalı işçinin 10 bin tanesinin işini kaybetmesi ve memleketlerine geri dönmesi bu daralma ile ilgilidir (Margolis, 2009: 26).

Ekonomik krize bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik, tersine göç ya da eve dönüş olarak değerlendirilebilecek gelişmelerin benzer bir şekilde aynı ülke içerisinde de yaşanmasına neden olmuştur. Zira sanayi merkezlerinde yoğunlaşan ekonomik kriz, kişilerin daha evvel göç ettikleri kırsal alanlara doğru tekrardan yönelmeleri sonucunu doğurmuştur. Mesela hızla büyüyen ekonomiden pay alabilmek için sanayinin yoğunlaştığı kentlere akın eden 20 milyon Çin köylüsü, tekrardan köylerine geri dönmeye başlamışlardır. Çin dışında Hindistan kentlerinde de çok belirgin bir şekilde hissedilen tersine göç, (Margolis, 2009: 26) tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'yi de etkisi altına almış, başta İstanbul olmak üzere, göç alan illerden tersine göç olarak ifade edilebilecek ciddi bir göç dalgasını başlatmıştır. Öyle ki, ekonomik kriz nedeniyle büyükşehirlerden tersine göç edenlerin sayısı yaklaşık olarak 30 bin civarındadır (Vatan, 2009).

Bilindiği gibi Türkiye'deki kentleşme, demografik olarak kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru iş bulma umuduyla göç eden kesimler tarafından beslenmiştir. Yani kentleşme, daha ziyade sektörler arasındaki işgücü transferinden kaynaklanmıştır. Sanayi sektöründe görülen büyüme ve gelişme, tarım dışı alanlardan çoğunlukla sanayi kuruluşlarının toplandığı kentsel alanlara doğru nüfus kaymalarına neden olmuştur. Ancak sanayi kuruluşlarının sadece sağladıkları istihdam olanakları ölçüsünde bir göçü haklı kılacakları unutulmuştur. Bu durum kırsal alanlardan kentsel

alanlara yönelen fazla nüfusun sanayi sektörü dışında, özellikle hizmet sektöründe çalışmasına neden olmuştur. Dahası kentlere göç eden kesimler, iyi ve kazançlı işler yapmak yerine bulabildikleri herhangi bir iş kolunda çalışmaya başlamıştır. Bu ise köylerdeki gizli işsizliğin¹ kentlere taşınması anlamına gelmektedir (Keleş, 2002: 72). Öte yandan kırsal alanlardan gelen göçmenler, daha ziyade vasıfsız ve eğitimsiz oldukları için iş bulmakta zorlanmışlar veya iş bulsalar dahi ağır, yorucu ve tehlikeli işlerde düşük ücretler karşılığında çalıştırılmışlardır. Bu nedenle asgari hayat standardının üstüne çıkamayan göçmenler, sosyal bir tecridin de mahkûmu olmuşlardır. Tecrit dolayısıyla geçimini temin edebilecek bir iş bulmakta zorlanan veya işsiz kalan kişiler ağır psiko-sosyal baskı altında kaldıkları için mutsuz olmuşlar, kendilerine ve içinde yaşadıkları topluma karşı yabancılaşmışlardır (Seyyar, 2003: 45). Böyle bir durum yoksul ve işsiz göçmenlerin tersine göçü, bir çıkış yolu olarak değerlendirmeleri sonucunu doğurmuştur.

Ekonomik zorlukların sebep olduğu bu sıkıntılar yanında Türkiye'deki "tersine göç"ü teşvik eden veya kolaylaştıran bir diğer faktör de güvenlik nedeniyle kentlere göç etmek zorunda kalan kesimlerin içerisinde bulunduğu özel durumdur. Öyle ki maddi kazanımlarının çoğunu göç etmek zorunda kaldıkları yerlerde bırakan ve kente uyum sorunları yaşayan göçmenler, geri dönme konusunda istekli davranabilmektedirler. Ekonomik krize bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik ve artan ekonomik zorluklar ise bu isteğin gerçekleşmesini kolaylaştırmaktadır.

1980 sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden güvenlik nedeniyle göç edenlerin sayısında ciddi bir artış olduğu bilinmektedir. Hacettepe Üniversitesi'nce Doğu bölgelerinden göç veren 14 il (Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır Elazığ, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van) üzerine yapılan bir araştırmaya göre 1986–2005 yılları arasında terörün ortaya çıkardığı güvenlik sorunu nedeniyle kırsal alanlardan kentlere göç eden nüfusun büyüklüğü, tahmini olarak 728.000 ile 946.000 aralığındadır. Araştırmaya göre güvenlik sorunu nedeniyle göç edenlerin % 87'si isteksiz olarak göç etmişlerdir. İsteksiz bir şekilde göç etmek zorunda kalan kesimler sahip oldukları ev, bağ/bahçe, tarla, tarım araçları gibi maddi kazanımlarını da geride bırakmak zorunda kaldıkları için göç ettikleri yerlerde büyük sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Bu sıkıntılara bir de göç edilen yerlerdeki dışlanmışlık ve yabancılık hissi

¹ "Gizli işsizlik, büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelerin tarım sektöründe, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin tarım sektöründe görülen işsizlik türüdür. Çok çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir. Bir tanıma göre gizli işsizlik teknolojik bir değişme olmaksızın, işgücünün istihdam edilmesine rağmen çok düşük veya sıfır bazen de negatif verimle çalışması durumunda ortaya çıkmakta, emeğin marjinal verimliliğinin sıfır veya sıfıra yakın olması durumunu yansıtmaktadır. Gizli işsizlik bir işin yeterli sayısının veya gereksinim duyulanın çok üstünde kişiler tarafından yürütülmesi anlamına gelmektedir"(Tokol, 2000:100).

eklenince durum daha da kötüleşmiştir. Göçmenlerin vasıf ve eğitim düzeyleri ise geçimlerini sağlayacak uygun işlerde çalışmalarına yetecek düzeyde değildir (Bkz. Hacettepe Üniversitesi, 2006). Dolayısıyla yerinden edilmiş kişilerin genellikle göç sonrasında yaşam standartlarının düştüğünü, işsiz olduklarını ya da geçici işlerde çalıştıklarını, haftanın her günü sosyal güvenceden yoksun bir şekilde çalıştıklarını, çocuk ve kadınların çalışmak zorunda kaldığını ve barınma problemleri yaşadıklarını ifade ettikleri görülmektedir (Aker, 2008: 65). Bu gibi nedenler geri dönüşü cazip hale getirebilmektedir. Nitekim İçişleri Bakanlığı, Basın Müşavirliği'nin verilerine göre, daha önce terör nedeniyle büyükşehirlere göç etmiş olan ailelerin tersine göçün önemli bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul ve İzmir gibi şehirlerden Güneydoğu ve Doğu Anadolu'ya dönüşlerin son beş yılda² 137 bin 636 kişiye ulaştığı tespit edilmiştir (Erdem, 2006). Sayıların küresel ekonomik krizin etkisiyle daha da artacağı kesindir.

Öyle ki, kırsal alanlardan kentlere doğru yönelen nüfusun durumu son küresel ekonomik kriz ile birlikte iyice zora girmiştir. Çünkü TÜİK'in verilerine göre aylık sanayi üretim endeksi, 2009 yılı Şubat ayında bir önceki yılın aynı ayına oranla % 23,7 azalarak 84,8 şeklinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2009). Bunun işsizlik oranlarını ciddi şekilde etkileyeceği ve her geçen gün büyüteceği ortadır. Dolayısıyla işsiz kalan göçmenler eve dönüşü bir çıkış yolu olarak değerlendireceklerdir. Zira işsizlik oranları her geçen gün artarak devam etmektedir. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2009 Ocak dönemi Hane halkı İşgücü Araştırması'na göre işsizlerin sayısı bir önceki yılın aynı dönemine oranla 1 milyon 59 bin kişi artarak 3 milyon 650 bin kişiye yükselmiştir. Bu rakamı yüzde olarak ifade etmek gerekirse işsizlik, geçen yılın aynı dönemine göre 3,9 puan artarak % 15,5 olarak gerçekleşmiştir. İşsizliğin artış gösterdiği yerleşim alanlarının ise daha ziyade kentsel yerleşim alanları olduğu görülmektedir. Öyle ki işsizlik, kırsal alanlarda 3,4 puanlık artışla % 11,8 şeklinde gerçekleşirken, kentsel alanlarda 4,2 puanlık bir artışla % 17,2 şeklinde gerçekleşmiştir. İşsizliğe cinsiyet açısından bakıldığı zaman ise geçen yılın aynı dönemine göre erkeklerde 5,3 puanlık bir artışla % 18,2; kadınlarda ise 5 puanlık bir artışla % 21,8 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde işsiz kalanların büyük bir çoğunluğu % 74,4 ile erkekler olmuştur (TÜİK, 2009).

Geleneksel Türk toplum yapısında aileyi geçindirmekle mükellef olan erkeğin işsiz kalması, ailenin yaşam koşullarını daha da zorlaştırmıştır. Böylece aile reisleri başta memleketleri olmak üzere ailelerinin geçimlerini sağlayabilecekleri kırsal alanlara doğru "tersine göç" etmeye başlamışlardır. Yurtiçi Nakliyeciler Derneği'nin tespitlerine göre özellikle Diyarbakır,

² Son beş yıl ifadesi Haziran 2006'dan başlayarak geriye doğru geçen zamanı işaret etmektedir.

Amasya, Urfa, Adana, Maraş illeri başta olmak üzere memleketine dönen işsizlerin sayısı o kadar yüksek seviyelere ulaşmıştır ki, Dernek Başkan Vekili ve İstanbul Şube Başkanı Yarcan Tan “artık yük değil ev taşıyoruz” diye açıklama yapmıştır. Öte yandan Türkiye Personel Yönetimi Derneği Başkanı Oğuz Duman’a göre Ocak ayı içerisinde tarımda görülen 259 bin kişilik istihdam artışının işsiz kalanların köylerine dönmeleri ile yakından alakası vardır (Haber Türk, 2008).

Kendi imkânlarını kullanarak memleketlerine dönenler bir yana bir de farklı kurum ve kuruluşlardan yardım alarak göç eden aileler vardır. Söz konusu ailelerin yardım aldıkları kurumların başında ise belediyeler gelmektedir. Bu konuda en büyük hizmeti veren İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin hizmetlerini gösteren verileri incelemek tersine göçü ve göç edenlerin toplumsal özelliklerini anlamak açısından manidar olacaktır.

İBB, Zabıta Daire Başkanlığı, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Tarafından “Tersine Göç Projesi” Kapsamında Yapılan Çalışmalar

Büyükşehir belediyeleri, sosyal belediyecilik anlayışının bir gereği olarak yoksul ve muhtaçlara dönük olarak bazı hizmetler sunmaktadırlar. Bu çerçevede sunulan hizmetlerin yasal dayanağı ise 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile ortaya konulmaktadır. Kanuna göre Büyükşehir belediye başkanının görev ve yetkilerinin sıralandığı 18. maddenin (m) bendinde başkana bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanma yetkisi verilmiştir. Ayrıca Büyükşehir belediyesinin giderlerinin sıralandığı 24. maddenin (j) bendinde dar gelirliler, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özürülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlardan söz edilmektedir (5216 Büyükşehir Belediye Kanunu, 2005).

Kanun çerçevesinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Zabıta Daire Başkanlığı, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği İstanbul Büyükşehir sınırları içerisinde yaşayan ve ağır ekonomik şartlardan dolayı geçim sıkıntısına düşmüş kişilerden memleketlerine veya istedikleri herhangi başka bir şehre göçmek isteyenlere yardımcı olmaktadır. “Tersine Göç Projesi” kapsamında yürütülen çalışmalar, işini kaybetmiş ve ekonomik durumu iyi olmayan kişiler için eşyalı nakil imkânı ile dönüş bileti sağlamaktadır. Bunun için kişilerin bağlı oldukları muhtarlıklardan ikametgâh belgesi, fakirlik belgesi ve nakil belgesi temin ederek Yoksul Sevk Zabıta Amirliği’ne müracaat etmeleri istenmekte, bu belgeler doğrultusunda müracaat edenlerin durumu araştırılarak sunulan hizmetten yararlanıp-yararlanmayacağına karar verilmektedir. Hizmetten yararlanması uygun görülen ailelerin göç etmek istedikleri yere sevki 2 ile 12 haftalık bir zaman aralığında gerçekleştirilmektedir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2009).

1996 yılında başlatılan hizmetten yararlanmak için müracaat edenlerin sayısı oldukça fazladır. Ancak kaynakların sınırlı olması nedeniyle

taleplerin hepsine cevap verilmesi zordur. Bununla birlikte "Tersine Göç Projesi" kapsamında hizmetten yararlanan aile sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. 1999 yılından itibaren istatistikleri tutulan tersine göç ile ilgili veriler aşağıdaki gibidir.

Çizelge 1: "Tersine Göç Projesi" Kapsamında Gönderilen Kişi ve Aile Sayısının Yıllara Göre Dağılımı

YILLAR	GÖNDERİLEN KİŞİ SAYISI	GÖNDERİLEN AİLE SAYISI	TOPLAM HARCAMA
1999	2067	68	25.400,00
2000	1423	158	45.693,35
2001	2219	354	120.000,00
2002	1506	311	124.753,72
2003	1760	180	135.000,00
2004	1588	118	105.000,00
2005	2253	128	165.000,00
2006	2675	234	280.000,00
2007	3828	558	590.000,00
2008	6119	1144	1.385.812,00
2009: Ocak/Şubat	1472	248	174.073,00
TOPLAM	26004	3367	3.106.839,07

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Zabıta Daire Başkanlığı, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Verileri, Mart, 2009.

Yukarıdaki çizelgeye göre tersine göç edenlerin sayısındaki dalgalanmada en dikkat çeken noktanın göçün daha ziyade ekonomik kriz dönemlerinde artış gösterdiği'dir. Zira projenin uygulanılmaya başlandığı 1999 yılından günümüze Türkiye'de iki tane ciddi ekonomik kriz yaşanmıştır.

Bu krizlerden ilkinin hissedildiği 2001 yılı içerisinde memleketlerine ya da İstanbul dışında başka bir şehre göç eden kişi ve aile sayılarında önemli artışların yaşandığı görülmektedir. Öyle ki, krizin henüz hissedilmediği 2000 yılı içerisinde gönderilen kişi sayısı ile krizin hissedilmeye başlandığı 2001 yılı içerisinde gönderilen kişi sayısı kıyaslandığında aşağı yukarı bir buçuk kat fark vardır. Ancak bu dönemdeki asıl artışın göç eden aile sayısında yaşandığı görülmektedir. Öyle ki, 2001 yılı içerisinde göç eden aile sayısı bir önceki yılın iki katından daha fazladır. 2001 yılı içerisinde gerçekleşen ekonomik krizin 2002 yılı içerisinde de -artçı bir etki olarak- özellikle ailelerin göçü bakımından etkili olmaya devam ettiğini söylemek mümkündür. Daha sonraki yıllarda ise en azından ailelerin göç ettirilmesi açısından bir düşüşün yaşandığı görülmektedir. Gerçi 2006 ve 2007 yıllarında belli miktarlarda bir artış yaşanmıştır. Ancak bu artışın söz konusu projenin daha fazla toplumsal kesimler tarafından duyulması ile izah edilmesi mümkündür. Dolayısıyla ekonomik kriz tersine göçü belirleyen bir noktadadır.

Nitekim kişi ve ailelerin tersine göç etmesinde en dikkat çeken yıllardan birisi de bu yıllar arasında görülen ikinci ekonomik krizin yaşandığı 2008 yılıdır. Bu yıl içerisinde önceki yıllara oranla hem göç eden kişi sayısı hem de ailelerin sayısında ciddi bir artış görülmektedir. Örneğin göç edenlerin sayısında bir önceki yıla göre aşağı yukarı bir buçuk kat bir artış yaşanmıştır. Ailelerin sayısında ise önceki yıla oranla yüzde yüz bir artış vardır. Bu veriler bize ekonomik zorlukların, fakat daha ziyade ekonomik krizlerin tersine göç etme konusunda temel belirleyici olduğunu göstermektedir. Proje kapsamında yapılan harcamalar ise göç eden kişi ve ailelerin sayısındaki artışa bağlı olarak büyümektedir.

2008 yılı içerisinde gönderilen kişi ve aile sayılarının aylara göre dağılımını gösteren bu çizelge ise “tersine göç projesi” kapsamında göç edenlerin daha ziyade hangi ayları tercih ettiklerini tespit etmek bakımından önemlidir. Çizelgeyi bu açıdan incelediğimizde, tersine göçün daha ziyade Haziran, Temmuz ve Ağustos gibi yaz aylarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu aylardaki yoğunlaşmayı çok farklı nedenlere bağlı olarak açıklamak mümkündür. Ancak bu aylarda daha fazla kişinin göç etmesini, turizm alanlarında ortaya çıkan iş imkânları ve özellikle kırsal alanlarda tarıma bağlı olarak ortaya çıkan iş bulabilme imkânları ile açıklamak daha doğru gözükmektedir. Ayrıca mevsimin göç etmek için uygun bir ortam sağlaması da bu artışta etkili olabilmektedir.

Çizelge 2: “Tersine Göç Projesi” Kapsamında 2008 Yılı İçerisinde Gönderilen Kişi ve Aile Sayılarının Aylara Göre Dağılımı

AYLAR	GÖNDERİLEN KİŞİ SAYISI	GÖNDERİLEN AİLE SAYISI	TOPLAM HARCAMA
Ocak	369	44	50.369,00
Şubat	369	43	49.631,00
Mart	549	83	95.940,00
Nisan	441	93	101.476,00
Mayıs	447	109	116.320,00
Haziran	626	89	113.920,00
Temmuz	672	98	122.344,00
Ağustos	656	130	168.546,00
Eylül	518	117	142.678,00
Ekim	480	91	122.173,00
Kasım	515	139	166.603,00
Aralık	477	108	135.812,00
TOPLAM	6119	1144	1.385.812,00

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Zabıta Daire Başkanlığı, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Verileri, Ocak, 2009.

Ailelerin göç etmesinde ise Mayıs, Ağustos ve Eylül aylarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu artışta da yaz aylarında çoğalan iş imkânları etkili olmakla birlikte özellikle okula giden çocuğu olan aileler düşünüldüğünde okulların kapanmasının daha etkili olduğu ifade edilebilir. Başta aile sayısındaki artış olmak üzere Kasım ve Aralık aylarında görülen artışın ise 2008 ekonomik krizinin kendini iyiden iyiye hissettirmesi ve işten çıkarmaların yoğunlaşması ile alakası vardır. Dolayısıyla kriz dönemleri için uygun şartlar beklenilmeden göç edildiğini söylemek mümkündür. Nitekim 2009 yılı Ocak ve Şubat aylarında göç edenler hem kişi bazında hem de aile bazında bir önceki yıla göre ciddi artış göstermiştir.^{3*}

Çizelge 3: "Tersine Göç Projesi" Kapsamında Göç Eden Ailelerin Son Beş Yılda Gönderildikleri Coğrafi Bölgeler Açısından Dağılımı

GÖÇ EDİLEN COĞRAFİ BÖLGELER	GÖÇ EDEN AİLELERİN SAYISAL BAKIMDAN YILLARA GÖRE DAĞILIMI					GENEL TOPLAM
	2005	2006	2007	2008	2009- Ocak	
Karadeniz Bölgesi	35	75	210	408	44	772
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	23	45	104	225	28	425
Doğu Anadolu Bölgesi	36	51	92	211	16	406
Akdeniz Bölgesi	14	22	76	115	13	240
İç Anadolu Bölgesi	18	27	59	112	9	225
Marmara Bölgesi	2	5	8	36	2	53
Ege Bölgesi	-	8	9	37	3	57
TOPLAM AİLE SAYISI	128	233	558	1144	114	2178

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Zabıta Daire Başkanlığı, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Verileri, Ocak, 2009.

"Tersine Göç Projesi" kapsamında en fazla göç alan bölgenin 772 aile sayısı ile Karadeniz Bölgesi olduğu görülmektedir. İkinci sırada Güneydoğu Anadolu Bölgesi (425) bulunurken üçüncü sırada Doğu Anadolu Bölgesi (406) yer almaktadır. Genel olarak ifade etmek gerekirse dağılımın

³ 2008 yılının Ocak ve Şubat ayında gönderilen kişilerin sayısının toplamı 738 iken 2009 yılının Ocak ve Şubat ayında gönderilen kişilerin toplamı 1472'dir. Görüldüğü gibi 2009 yılında gönderilen kişi sayısında yüzde yüz civarında bir artış vardır. Aile sayısındaki artış ise daha dikkat çekicidir. Öyle ki 2008 yılının Ocak ve Şubat aylarında gönderilen ailelerin sayısının toplamı 87 iken 2009 yılının Ocak ve Şubat aylarında gönderilen ailelerin sayısının toplamı 248'dir. Bu rakam 2008 yılının Ocak ve Şubat aylarının toplamının neredeyse üç katıdır. (Bkz. Çizelge 1).

bu şekilde gerçekleşmesinde söz konusu bölgelerin aynı zamanda İstanbul'a göç verme konusunda da ön sıralarda yer alıyor olmasının önemli katkısı vardır. Zira İstanbul'a göç edenler arasında ilk sırayı % 39,4 ile Karadenizliler; ikinci sırayı %29,4 ile Doğu Anadolu'lular; üçüncü sırayı ise 18,2 ile İç Anadolu'lular almaktadır (Akkayan, Cumhuriyet: 1989). İstanbul'daki nüfusun coğrafi bakımdan bölgesel dağılımı konusunda benzeri bir durumun hemşehri örgütlenmeleri açısından da yaşandığı görülmektedir. Öyle ki, hemşehri derneklerinin dağılımında Karadenizliler % 48 ile birinci sırada; Doğu Anadolu'lular % 24 ile ikinci sırada; İç Anadolu'lular ise % 20 ile üçüncü sırada yer almaktadırlar (Yılmaz, 2008: 55).

Güneydoğu Anadolu bölgesinin öne çıkmasında ise Doğu Anadolu bölgesiyle beraber bu bölgelerden göç eden ailelerin terör ve köy boşaltmaları nedeniyle hazırlıksız bir şekilde yaşam alanlarını terk etmek zorunda bırakılmalarının katkısı büyüktür. Çünkü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden kentlere yönelen göçler daha ziyade sanayileşme ya da kentlerin çekiciliği ile değil, terör ve sosyal şiddet nedeniyle yerleşim birimlerinin boşaltılması ile gerçekleşmiştir (Türkdoğan, 2006: 42). Yani göç edenler gönülsüz bir şekilde memleketlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Göç kararının bireyin gönüllü kararı olmayışı ve kendi isteğinin dışında zorlamaya bağlı olarak gerçekleşmesi kişilerin geldikleri yerle olan bağlarını neden olurken aynı zamanda göç edilen yeni çevreyle ilişkilerinde sıkı bir ilişki geliştirmelerine de engel olmaktadır. Başta köy ve köy-altı yerleşim birimlerinin boşaltması nedeniyle mevcut düzenleri alt-üst olan göçmenler, geçinebilmek için alternatif yöntemler geliştirememişler, yerleştikleri kentsel alanlara uyum sağlamada zorlanmışlardır (Bkz. Erder, 2002: 143–156). Bu durumun memleketlerine karşı özlem içerisinde olan ailelerin tersine göçünü kolaylaştıran ve hızlandıran bir sonuç doğurduğunu ifade etmek mümkündür.

Çizelge 4: "Tersine Göç Projesi" Kapsamında Göç Eden Ailelerin 2005–2008 Yılları Arasında Gönderildikleri İller Açısından Dağılımı

SIRA NO	GÖÇ EDİLEN İLLER	GÖÇ EDEN AİLELERİN SAYISAL BAKIMDAN YILLARA GÖRE DAĞILIMI				GENEL TOPLAM
		2005	2006	2007	2008	
1	Ordu	6	13	36	89	144
2	Samsun	3	9	43	66	121
3	Diyarbakır	4	14	28	48	94
4	Tokat	8	12	27	33	80
5	Giresun	5	11	19	44	79
6	Malatya	8	8	23	30	69
7	Gaziantep	8	8	20	32	68
8	Adana	7	7	20	24	58
9	Hatay	3	2	25	30	60
10	Sivas	6	8	15	22	51
TOPLAM AİLE SAYISI		58	92	256	418	824

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Zabıta Daire Başkanlığı, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Verileri, Ocak, 2009.

Tersine göç alan iller konusunda da göç alan bölgelere benzer bir dağılımdan bahsetmek mümkündür. Zira İstanbul'dan göç alan illere bakıldığında zaman ilk sıralarda yer alan şehirlerin coğrafi bakımdan Karadeniz ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine bağlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla da tersine göç alan bölgeler konusunda öne sürülen gerekçeler şehirler açısından da ileri sürülebilir.

Öte yandan tersine göçte bazı illerin öne çıkmasında kişilerin birbirlerinden etkilenme durumlarının da önemli olabileceği düşünülebilir. Zira kentlerde tutunamayıp memlekete doğru tersine göç eden kişiler, kimi durumlarda ayıplanabilmektedirler. Kent yoksulları üzerine yapılan bir araştırmada ifade edildiği gibi göç etmek konusunda "gelmek bir ayıp, gitmek iki ayıp" şeklinde bir yaklaşım söz konusudur (Açıkalın, 2003: 372). Ancak aynı bölgeden birbirini tanıyan kişilerin yoğun bir şekilde göç etmesi ayıplanma duygusunu azaltmaktadır. Nitekim anketlerin uygulaması sırasında çok fazla kişinin yakın tanıdığına göç ettiğini ifade ettiğine rastlanılmıştır. Tanıdık kişilerin tersine göç etmesi, ayıplanma duygusunu azalttığı için memleketlerine göç etmek isteyen birçok aile açısından teşvik edici bir faktör olmuştur.

Çizelge 5: “Tersine Göç Projesi” Kapsamında Göç Eden Ailelerin İkametleri Bakımından En Çok Göç Veren İlk 10 İlçeye Göre Dağılımı (2005 yılından 2009 yılının Şubat Ayına Kadar)

SIRA NO	İLÇE ADI	AİLE SAYISI
1	Bağcılar	281
2	Gaziosmanpaşa	210
3	Esenler	182
4	Küçükçekmece	165
5	Bahçelievler	151
6	Ümraniye	116
7	Büyükçekmece	112
8	Güngören	101
9	Eyüp/Kâğıthane	69
10	Pendik	68

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Zabıta Daire Başkanlığı, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Verileri, Ocak, 2009.

”Tersine Göç Projesi” kapsamında göç eden ailelerin ikametleri bakımından dağılımında ise dikkat çeken en önemli noktanın, göç veren ilçelerin daha ziyade başta tekstil olmak üzere “merdiven altı üretim” tabirinin kullanıldığı üretim atölyelerinin yoğun olarak bulunduğu ilçeler olduğudur. Kişilerin daha ziyade sigortasız olarak çalıştırıldığı bu atölyeler, ekonomik krizden ilk etkilenecek iş yerleri konumundadır. Nitekim son ekonomik krizle beraber bu atölyelerin çoğu ya kapanmışlar ya da işçi çıkarmak zorunda kalmışlardır. Kanaatimize göre tersine göç veren ilçeler olarak yukarıdaki ilçelerin öne çıkmasının başlıca nedeni budur.

Ayrıca ifade etmek gerekirse kiralara göre düşük olması nedeniyle ücretli kesimlerin daha çok bu ilçelerde yoğunlaştığı söylenilebilir. Dolayısıyla işini kaybeden kesimler çoğunlukla bu ilçelerden çıkmaktadır.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışma, başta ekonomik zorluklar olmak üzere kentte tutunamadıkları için “tersine göç” olarak isimlendirilen çerçevede memleketlerine ya da tutunabileceklerini düşündükleri başka bir yerleşim birimine göç etmek isteyen ailelerin temel özelliklerini ve göç edecekleri yerlerdeki beklentilerini tespit etmek üzere yapılmıştır. Araştırmanın evrenini İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Zabıta Daire Başkanlığı, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği’ne göç etmek üzere müracaat eden aileler oluşturmaktadır. Örneklem ise kurumca geri dönmesi uygun görülen aileler arasından seçilmiştir. Bu maksatla yarısı Avrupa yakasında (Esenler, Kâğıthane ve K.Çekmece) diğer yarısı ise Anadolu yakasında (Üsküdar, Ümraniye ve Kartal) ikamet etmekte olan 60 aile seçilmiş ancak ailelerden

18 tanesi evde bulunamadığı ya da göç yardımı sırasının kendilerine gelmesini bekleyemeden memleketlerine göç etmek zorunda kalmaları nedeniyle 42 aileye anket uygulanabilmiştir.

Anketlerin uygulanması, göç etmesi uygun görülen ailelerin kurum elemanlarınca eşya tespiti için ziyaret edilmeleri sırasında yapılmıştır. Aileler kurum elemanları ile birlikte ziyaret edilerek hem ailelerin durumu gözlemlenmiş hem de anketlerin uygulanması araştırmacı tarafından bizzat yapılmıştır. 28 sorudan oluşan anketler aile reisi olduğu varsayılan kişilere uygulanmıştır.

2009'un Mart ayı içerisinde uygulanan anketler doğrultusunda elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla tablolara çevrilerek yorumlanmıştır. Ancak bulguların tamamen anket tekniği ile elde edildiğini söylemek doğru olmaz. Zira anketlerin uygulanması sırasında gözlemlerde bulunulmuş, ayrıca görüşme yapılan aile fertlerinin konu ile ilgili görüş ve düşünceleri çalışmada kullanılmıştır.

Bulgular

Yukarıda ifade edildiği gibi bu çalışmanın odaklandığı aileler işini kaybetmiş, ekonomik zorluklar içerisinde olan daha ziyade yoksul aileler olmuştur. Bu nedenle de zaten yoksul durumda olduğu varsayılan ve herhangi bir düzenli geliri olmadığı düşünülen ailelere gelir durumları ile alakalı sorular yöneltilmemiştir. Sorular, ailelerin temel bazı özelliklerini, göç nedenlerini, gidecekleri yerin özelliklerini ve gelecekte beklediklerini tespit etmek üzere sorulmuştur. Bulguları şu şekilde sıralamak mümkündür.

i. Göç Edenlerin Bazı Temel Özellikleri

Aşağıdaki tabloya göre memleketlerine ya da başka bir yerleşim birimine tersine göç etmeye karar veren aile reislerinin çoğunluğunun % 50 ile 30–39 yaş grubunda yer alan kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bu grubun ilk sırada bulunmasının nedeni, grupta yer alan kişilerin yoğunluklu olarak çalışacak durumdaki kesimleri temsil ediyor olmasıdır. Öyle ki geçinmek için başka bir alternatifi geliştiremeyen bu kesimler, ekonomik kriz dolayısıyla işlerini kaybettiği için göçmekten başka bir seçenek bulamamışlardır. Nitekim aynı nedene bağlı olarak sıralamada, 20–29 yaş grubundaki kişiler ikinci; 40–49 yaş grubundaki kişiler üçüncü sırada yer almışlardır.

Tablo 1: Aile Reislerinin Yaş Bakımından Dağılımı

Yaş	Kişi Sayısı	%
20–29	10	23,8
30–39	21	50,0
40–49	6	14,3
50–59	3	7,1
60 ve yukarısı	2	4,8
Toplam	42	100,0

Geri dönme konusunda isteksiz davrananların ise daha ziyade 50–59 yaş grubu ile 60 ve yukarısındaki yaş grubunda yer alan aile reislerinden oluştuğu görülmektedir. Bu durum farklı nedenlere bağlı olarak izah edilebilir. Ancak söz konusu grupların içerisinde yer alan aile reislerinin çoğunlukla belli bir ekonomik düzeyi yakaladıkları varsayılırsa, kişilerin çalıştıkları işleri geçimlerini sağlamaktan ziyade yaşam şartlarını iyileştirmek ya da ek gelir elde edebilmek için yaptıkları iddia edilebilir. Dolayısıyla bu grupta yer alan aile reislerinin geri dönme isteği daha düşük seviyelerdedir.

Tablo 2: Aile Reislerinin Eğitim Durumları Bakımından Dağılımı

Eğitim Durumu	Kişi Sayısı	%
Okur-yazar değil	8	19,0
İlkokul	25	59,5
Ortaokul	5	11,9
Lise	4	9,5
Üniversite	0	0,0
Toplam	42	100,0

Tablo 2'ye göre ankete cevap veren 42 aile reisinden 25 tanesi ilkokul, 8 tanesi ise okur-yazar olmadığını ifade etmiştir. Geriye kalan 5 kişi ortaokul mezunu olduğunu söylerken 4 kişi de lise mezunu durumundadır. Göç etmek için belediyeye müracaat eden aile reisleri arasında üniversite mezunu yoktur.

Bu verilerden hareketle yoksulluk ile eğitim arasında yakın bir ilişki olduğu söylenilebilir. Nitekim DPT'nin yapmış olduğu bir araştırmada da yoksulluk ile eğitim arasında yakın bir ilişki olduğu vurgulanmış, eğitimsizliğin yoksulluğu besleyen bir olgu olduğu belirtilmiştir. 2001 yılında hazırlanan bu rapora göre Türkiye'de fakirlerin % 27'si okur-yazar değil, % 23'ü okur-yazar ancak herhangi bir okuldan mezun olmamış, % 42'si ilkokul, % 5,1'i ortaokul, % 27'si lise ve dengi okul, % 0,4'ü

yüksekokul, % 0,01'i ise üniversite mezunu olarak tespit edilmiştir (Seyyar, 2003: 47). Daha sonraki yıllarda da durumun değişmediği görülmektedir. Örneğin 2007 yılı verilerine göre okur-yazar olmayanlarda yoksulluk oranı % 34,76 olurken, ilkokul mezunlarında bu oran % 14,9, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 6,16, yüksekokul, fakülte ve üstü mezunu kişilerde ise % 0,9 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2009).

Bu veriler eğitim durumu yükseldikçe yoksulluğun azaldığını, dolayısıyla da geri dönme isteği içerisinde olan kişilerin daha ziyade eğitimsiz ve yoksul kesimlerden oluştuğunu ifade etmeyi mümkün hale getirmektedir. Ancak yukarıdaki tabloya göre geri dönmek için belediyeden yardım isteyenler arasında lise mezunlarının azlığı ve üniversite mezunlarının bulunmaması, bu gruplarda yer alan kişilerin yardım istemedeki çekimserliği ile de ilişkili olabileceğini akla getirmektedir.

Tablo 3: Kaç yıldır İstanbul'da Yaşanıldığı

Yıllar	Kişi Sayısı	%
1-5 yıl	15	35,7
6-10 yıl	20	47,6
11-15 yıl	4	9,5
16-20 yıl	1	2,4
21 yıl ve üzeri	2	4,8
Toplam	42	100,0

Bir yerleşim birimindeki yaşam süresi uzadıkça o yere karşı aidiyet bilinci ve bağımlılık durumu da toplumsal ilişkilere bağlı olarak artmaktadır. İşte bu nedenledir ki kişilerin İstanbul'daki yaşam sürelerinin göç etmek için verdikleri kararlarda yakından etkili olacağı düşünülmüştür.

Bu maksatla sorulan sorulara verilen cevaplara göre İstanbul'daki yaşam süreleri açısından en fazla göç etmek isteyen kişilerin % 47,6 ile 6-10 yıl aralığında yer aldıkları görülmektedir. Elbette ki bu yıl aralıkları azımsanmayacak kadar uzundur. Ancak aidiyet ve bağımlılık oluşturacak kadar da uzun değildir. Nitekim yukarıdaki tabloya göre İstanbul'daki yaşam süreleri artıkça geri dönenlerin sayısında da o oranda azalma görülmektedir. Dolayısıyla kentteki yaşama süresine bağlı olarak aidiyet ve bağımlılığın artış ya da azalma gösterdiği ifade edilebilir.

Tablo 4: İstanbul'a Ne Sebepile Göç Edildiği

Geliş Nedeni	Kişi Sayısı	%
Ekonomik	37	88,1
Sağlık	0	0,0
Eğitim	0	0,0
Terör	3	7,1
Diğer	2	4,8
Toplam	42	100,0

Türkiye'de kentlere yönelen göçlerin daha ziyade ekonomik nedenli olduğu bilinmektedir. Nitekim bizim araştırmamıza katılanların büyük bir çoğunluğu da % 88,1 ile göç etme nedeni olarak ekonomik nedenleri öne çıkarmışlardır. Sağlık ve eğitim nedeniyle göç eden ise yok yoktur. Üç kişi terör nedeniyle göç ettiğini söylerken iki kişi diğer seçeneğini işaretlemişlerdir.

Gözlemlerimiz ve karşılıklı görüşmelerimizden anladığımız kadarıyla terör nedeniyle göç edenlerin sayısının az çıkmasında, ekonomik nedenlerin baskın olması ve deneklerin terör nedeniyle göç ettiğini ifade etmekteki çekingenlikleridir. Zira görüşme yaptığımız aile reislerinden bazıları memleketlerini terk etmek istemediklerini, aslında memleketteki durumlarının iyi olduğunu ancak bölgede yaşanan karışıklıklar dolayısıyla göç etmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 5: İstanbul'a Göç Edilmeden Önce Ne İş Yapıldığı

Yapılan İş	Kişi Sayısı	%
Tarım	11	26,2
Hayvancılık	11	26,2
İşçi	15	35,7
Serbest	3	7,1
Esnaf/Ticaret	0	0,0
Diğer	2	4,8
Toplam	42	100,0

Göç etmeye karar veren aile reislerinin İstanbul'a gelmeden önce ne iş yaptıklarını tespit etmek amacıyla sorulan soruya verilen cevaplara göre tarım ve hayvancılıkla uğraşanların toplam oranının % 52,4 ile çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Geri kalanların ise tarım ve hayvancılıkla uğraşmasalar bile eğitim veya uzmanlık gerektirmeyen işlerle meşgul oldukları (işçi % 35,7) anlaşılmaktadır.

Bu verilerden hareketle aile reislerinin İstanbul'a göç etmelerinden önce tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları dikkate alınır, daha ziyade köy ve köy-altı yerleşim birimlerinden göç ettiklerini ifade etmek mümkündür.

Tablo 6: Sahip Olunan Çocuk Sayısı

Çocuk Sayısı	Kişi Sayısı	%
1	9	21,4
2	16	38,1
3	7	16,7
4 ve yukarısı	8	19,0
Çocuğum yok	2	4,8
Toplam	42	100,0

Memleketlerine ya da geçinebilecekleri başka bir yere göç etmek isteyen ailelerin sahip olduğu çocuk sayılarında, ilk sırayı % 38,1 ile 2 çocuklu aileler almaktadır. İkinci sıradaki ailelerin ise % 21,4 ile tek çocuklu aileler olduğu görülmektedir. Çocuğu olmadığını ifade eden aile reisi sadece iki tane iken, 4 ve yukarısı çocuğu olduğunu ifade eden aile reislerinin oranı 8 kişi ile % 19 olarak tespit edilmiştir.

Aile reislerinin daha ziyade 39 ve aşağısı yaşta kişiler olduğu (% 73,8) dikkate alındığında (Bkz. Tablo 1) çocukların okul çağında ya da çalışma yaşında olmadığı akla gelmektedir. Bu aynı zamanda kadının çalışmasına da engel teşkil ettiği için aile reislerinin geçimlerini tek başlarına sağladıkları anlaşılmaktadır. Kaldı ki ailede başka çalışan birinin olup olmadığını anlamak için sorulan soruya 30 kişi ile % 71,4 oranında hayır cevabı verilmiştir. (Bkz. Tablo 9) Ayrıca aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi aile reislerinin çoğunluğu okula giden çocuğu olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 7: Okula Giden Çocuğun Olup-olmadığı

Okula Giden Çocuk Sayısı	Kişi Sayısı	%
Evet	22	55,0
Hayır	18	45,0
Toplam	40	100,0

Tablo 7'ye göre görüşlerine müracaat ettiğimiz aile reislerinden 22 tanesi % 55 ile okula giden çocuğunun olduğunu ifade etmişlerdir. Okula giden çocuğu olmayan aile reislerinin oranı ise % 45 ile daha düşük çıkmıştır.

Okula giden çocuğa sahip olmak, hem yaşam standartlarını, hem de tersine göç etme kararını etkilemesi bakımından önem arz etmektedir. Zira okula giden çocuğun olması ekstra bir masraf anlamına geleceği için geçinmekte zorlanan ailelerin durumunu daha da zorlaştırmaktadır. Çocuğuna iyi bir eğitim vermek isteyen⁴ ancak ekonomik yetersizlikler nedeniyle bu imkânı sağlayamayan aileler, göç edecekleri yerlerde çocuklarının daha iyi bir eğitim alabileceğini düşünmektedirler. Çünkü aileler çocuklarının eğitimi konusunda çaba sarf etseler bile yoksulluğa bağlı olarak bu çabalarını devam ettirme konusunda zorlanabilmektedirler. Zira istemeden de olsa çocukların eğitimlerini yarıda kesip, çalışma hayatına katılmalarına göz yummak, yoksulluğa çare olarak görülmektedir (Şenses, 2006: 248). Okula giden çocuğu olan aileler buna engel olmak için tersine göçü bir çözüm olarak görebilmektedirler. Nitekim tersine göç etme kararında ekonomik nedenler dışında en fazla etkili olduğu düşünülen faktör çocukların geleceği olmuştur (Bkz. Tablo 20).

Çocukların geleceği ile anlatılmak istenen ise çocuklara sağlanacak ekonomik birikimden ziyade alacakları eğitim kalitesi ve yaşanan mekânın çocuğun gelişimi ya da sosyalleşmesi üzerine etkileri olmuştur. Zira görüşülen aile reislerinin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla memlekette karşılaşılabilecek yaşam standardı beklentisi, çocuğun iyi bir eğitim alması konusunda -en azından zorunlu eğitim konusunda- bazı avantajlar sunmaktadır. Dahası kırsal alanlar (memleket) suç ve suça itici faktörlerden kentsel alanlara göre yalıtılmış alanlar olarak kabul edilmektedir.

Tablo 8: İstanbul'da En Son Yapılan İşin Ne Olduğu

En Son Yapılan İş	Kişi Sayısı	%
İşçi	32	76,2
Serbest Meslek	3	7,1
Seyyar Satıcı	2	4,8
Esnaf/Ticaret	0	0,0
Diğer	5	11,9
Toplam	42	100,0

Yapılan işin ne olduğu hususu, göç etme kararının verilmesinde oldukça etkili bir faktör konumundadır. Zira çoğunlukla yapılan işe bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik durum kente tutunma ya da kentle bütünleşme

⁴ İstanbul, Karanfilköy gecekondu bölgesinde çocukların segregasyon (toplumsal kopma) düzeyleri üzerine yapılan bir araştırmada ebeveynlerin eğitim ve öğretime olan yaklaşımlarının kendi eğitimleri düşük olmasına rağmen hassas olduğu tespit edilmiştir. Zira ailelerin çocukların eğitimi konusunda bilinçli bir şekilde teşvik edici oldukları görülmüştür (Erez, vd., 2002: 323).

noktasında başat rol oynamaktadır (Karpat, 2003: 160) Bu nedenle de tersine göç kararı alan aile reislerine en son yaptıkları işlerin ne olduğu sorulmuştur. Bu sorunun cevabını gösteren Tablo: 8'e göre "tersine göç" kararı veren aile reislerinin hemen hepsinin vasıf ve eğitim gerektirmeyen işlerde çalıştığı görülmektedir. Tersine göç kararı veren aile reisleri arasında esnaflık ya da ticaretle uğraşan herhangi bir kişiye rastlanmazken, çoğunluğun % 76,2 ile işçi kesimlerden oluştuğu görülmektedir. İşçi olarak çalışılan sektörlerin ise tekstil işçiliği, garsonluk, boyacılık, inşaat işçiliği, kahvehanecilik, market çalışıcılığı, tornacılık, kaynakçılık, seyyar satıcılık gibi krizden ilk etkilenecek iş kolları olduğu ifade edilmiştir.

Tablo 9: Ailede Çalışan Başka Birinin Olup-olmadığı

	Kişi Sayısı	%
Evet	12	28,6
Hayır	30	71,4
Toplam	42	100,0

"Tersine göç" etmeye karar veren ailelerde, aile reisleri dışında çalışanların oranı 12 kişi ile % 28,6 civarındadır. Bu verilere göre ailelerin yaşam şartlarının oldukça kötü durumda olduğunu tahmin etmek zor değildir. Öyle ki eğitimsiz ve vasıfsız oldukları için zaten düşük ücretli işlerde çalışmak durumunda kalan aile reisleri, ailelerini geçindirecek asgari yaşam şartlarını dahi karşılamakta zorlanmaktadırlar. Nitekim aile reislerinin işlerini kaybetmeden önceki yaşam şartlarını gösteren Tablo 10'a göre durumunun iyi olduğunu ifade edenlerin oranı 4 kişi ile sadece % 9,5 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler aile reisi dışında kalanların çoğunlukla tüketici konumunda oldukları, bu nedenle de geçim standartlarını aşağı çektiklerini düşündürmektedir. Dolayısıyla ekonomik durumu belirleyen bir faktör olarak ailede çalışan başka birinin olup-olmamasını, tersine göçü doğrudan etkileyen bir faktör olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Tablo 10: İşin Kaybedilmesinden Önceki Yaşam Şartları

Yaşam Şartları	Kişi Sayısı	%
İyi	4	9,5
Orta	15	35,7
Kötü	16	38,1
Çok Kötü	7	16,7
Toplam	42	100,0

Yukarıdaki derecelendirmeler yoksul olduğu varsayılan aile reislerinin cevaplarına göre oluşturulmuştur. Zira söz konusu aile reislerinin hemen hepsi asgari ücretlerle çalışmakta ve geçimlerini daha ziyade bu ücretlerle sağlamaktadırlar. Dolayısıyla ankete cevap veren aile reislerinin çoğunluğu işlerini kaybetmeden önce de ekonomik olarak zor durumda olan kişilerden oluşmaktadır.

Ancak bazı aile reisleri kendilerini, daha kötü durumda olan diğer aileler ile kıyasladıkları için ya da ücretlerini düzenli olarak aldıkları için olsa gerek, yaşam şartlarını iyi (% 9,5) olarak tanımlamışlardır. Bazı aile reisleri ise “kanaatkâr” bir yaklaşımla orta durumda (% 35’7) olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak ekonomik olarak kötü ya da çok kötü durumda olduğunu ifade edenlerin sayısı çoğunluktadır. Öyle ki durumlarının kötü olduğunu ifade edenlerin oranı % 38,1; çok kötü olduğunu ifade edenlerin oranı ise % 16,7 düzeyindedir. Ekonomik durumlarını kötü veya çok kötü olarak belirtenlerin toplam oranı ise % 54,8 civarındadır. Bu veriler ailelerin içerisinde bulunduğu ekonomik şartların krizden önce de iyi olmadığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Dolayısıyla ailelerin tersine göçü bir geçim stratejisi olarak düşündükleri ve zaten göç etmek için bir bahane aradıkları söylenilebilir. Çünkü başka yerleşim birimlerine göç etmek ve kentlerden köylere dönüş anlamında, tersine göç etmek bazı ülkelerde bir geçim stratejisi olarak yoksulluğa karşı bir önlem olarak düşünülmüştür (Drakakis-Smith, 33 (4-5), 673-99, Akt. Şenses, 2006: 248).

ii. İstanbul’dan Göç Etme Nedenleri

Tablo 11: En Son Yapılan İşin Sigortalı Olup-olmadığı

Sigortalılık Durumu	Kişi Sayısı	%
Evet	17	40,5
Hayır	25	59,5
Toplam	42	100,0

Tablo 11’e göre “tersine göç” etmek üzere İstanbul Büyükşehir Belediye’sinden yardım talebinde bulunan aile reislerinin son olarak çalıştıkları işlerde, daha ziyade sigortasız olarak çalıştıkları (25 kişi ile % 59,5) görülmektedir. Yani aile reislerinin çoğu sosyal güvenceden yoksun durumdadırlar. Sigortalı olduğunu söyleyen aile reislerinin oranı ise % 40,5 ile azınlıkta kalmaktadır.

Bu durum, sosyal güvencesi olmayan kişilerin göç etme konusunda istekli davrandıkları şeklinde algılanabilir. Zira sosyal güvenlikten yoksun olarak çalışan aile reisleri işlerini kayb ettikleri zaman işsizlik maaşı gibi bir

imkândan yoksun oldukları için bir an evvel göç etmekten başka çare bulamamaktadırlar.

Tablo 12: İşin Ne Zaman Kaybedildiği

İşsiz Geçen Zaman	Kişi Sayısı	%
0/6	30	71,4
7/12	9	21,4
13/18	0	00,0
19/24	0	00,0
25 ay ve yukarısı	3	7,1
Toplam	42	100,0

Ailelerin göç etme kararında işsizliğin etkisi oldukça fazladır. Çünkü söz konusu aileler geçimlerini sağlayabilecekleri alternatif kaynaklardan yoksundurlar. Aşgari ücretlerle geçinmek zorunda kaldıkları için de herhangi bir tasarrufta bulunamamışlardır. Dolayısıyla geçimlerini sağlama konusunda ciddi sıkıntıya düşmüşlerdir. Ekonomik kriz dolayısıyla işini kaybeden aile reisleri, yakın zaman içerisinde yeni bir işe sahip olamayacaklarını bildiklerinden daha da fazla sıkıntıya düşmemek için hızla tersine göç etmeye başlamışlardır. Zira ekonomik krizin büyüklüğü ve krizin yakın zamanda atlatılamayacağına dair beklentiler iş bulma umudunu düşürmüştür. Umudun düşüklüğü ise aile reislerinin zaman kaybetmeden göç etme kararı almalarına neden olmuştur. Nitekim tersine göç kararı alan aile reislerinin büyük bir çoğunluğunun (% 71,4) 6 ay ve daha az bir süredir işsiz oldukları görülmektedir.

Tablo: 13 İş Kaybedildikten Sonra Geçinebilmek İçin Aynı veya Nakdi Bir Yardım Alınp-alınmadığı

Yardım Alma Durumu	Kişi Sayısı	%
Evet	25	59,5
Hayır	17	40,5
Toplam	42	100,0

Kabul edilmelidir ki işini kaybeden aileler, alternatif bir kaynak bulamıyorlarsa, geçinebilmek için etraftan yardım almak dışında başka bir şey yapamamaktadırlar. Nitekim bizim örneklemimizde de işini kaybeden aile reislerinin çoğu % 59,5 oranında etraftan yardım aldıklarını ifade etmişlerdir.

Bu oranın sigortasız olduğunu ifade eden aile reislerinin oranı ile aynı olması (% 59,5) ilginçtir (Bkz. Tablo 11). Zira söz konusu benzeşme daha ziyade işsizlik maaşından yoksun olan ailelerin etraftan yardım aldıkları düşüncesini akla getirmektedir.

Tablo 14: Yardımların Daha Çok Kim ya da Nereden Alındığı

Yardımların Alındığı Yer	Kişi Sayısı	%
Akrabalarım	10	40,0
Hemşehrilerim	2	8,0
Komşularım	0	0,0
Arkadaşlarım	2	8,0
Belediyeden	8	32,0
Yardım derneği ya da vakıflar	3	12,0
Diğer	0	0,0
Toplam	25	100,0

Yardım aldığını ifade eden aile reislerine bu yardımları daha çok kim ya da nereden aldıkları sorulmuştur. Soruya verilen cevaplarda ilk sıraya % 40 ile akrabalarım cevabı yerleşirken; ikinci sıraya (% 32) belediyeler; üçüncü sıraya ise yardım derneği ve vakıflar (% 12) yerleşmiştir.

Yardım alınan yerler arasında az da olsa (% 8,0) arkadaş ve hemşehriler bulunurken komşulardan yardım alınmadığı görülmektedir. Hemşehri grubunda yer alan kişilerden bazıları akrabalar ile aynı grupta da yer almış olacağını düşünecek olursak sonucun böyle çıkmasında kanaatimize göre iki neden etkili olmuştur. Bunlardan ilki çok farklı nedenlerle komşuluk ilişkilerinin yeterince gelişmemesi, ikincisi ise yardıma muhtaç durumda olan ailelerin ilişki içerisinde oldukları hemşehrilerinin ve komşularının da ekonomik zorluklar içerisinde olmalarıdır. Nitekim anketlerin uygulanması sırasındaki gözlemlerimiz bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Öyle ki görüşme yapılan apartman ya da mahallerde karşılaşan kimi kişilerin göç etmek için belediyeden nasıl yardım alabileceklerine dair sorularına muhatap olunmuştur.

Tersine göç etme kararı veren ailelerde aile reisleri dışında çalışan kişi sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum zaten asgari ücretlerle çalışmak ve geçinmek zorunda kalan aile reislerinin yaşam koşullarını daha da zora sokmuştur.

Tablo 15: Ailedeki Diğer Çalışanların da İşini Kaybedip-kaybetmediği

Diğer Çalışanların İşini Kaybedip-etmediği	Kişi Sayısı	%
Evet	11	91,7
Hayır	1	8,3
Toplam	12	100,0

Görüşme yaptığımız aileler içinde toplam 12 kişi olarak tespit edilen diğer çalışanlardan 11 tanesi % 91,7 ile işini kaybettiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla tersine göç etme kararında aile reisi dışında çalışan kişilerin işlerini kaybetmiş olmasının da oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 16: İş Kaybedilmemiş Olsaydı Göç Edilip-edilmeyeceği

Göç edip Edilmeyeceği	Kişi Sayısı	%
Evet	9	21,4
Hayır	27	64,3
Kararsızım	6	14,3
Toplam	42	100,0

Aile reislerinin İstanbul'a göç etme nedenlerini gösteren Tablo 4'e göre ilk sırayı tartışmasız bir şekilde ekonomik nedenlerin (% 88,1) aldığı görülmektedir. Bu sonuç, kişilerin memleketlerinde geçinemedikleri için göç ettikleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kişilerin İstanbul'dan memleketlerine doğru aynı nedenle geri yönelmeleri tuhaf karşılanabilir. Ancak öyle anlaşılmaktadır ki, işini kaybeden kişilerin yapabilecekleri başka da bir şey yoktur. Aile reisleri, gidecekleri yerlerde de ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalacaklarını bile bile göç etmektedirler. Bununla birlikte göç edilen yerlerde çoğunlukla kira ödenmeyeceği varsayılırsa, göç kararının daha rasyonel olduğu düşünülebilir. Zira görüşme yapılan aile reislerinin % 69'u kira ödemeyeceklerini ifade etmişlerdir (Bkz. Tablo 25).

Yukarıdaki tabloya göre kişilerin isteksiz bir şekilde -muhtemelen de geçici bir süre için- göç ettikleri düşünülebilir. Zira yukarıdaki tabloya göre aile reislerinin çoğu (% 64) işlerini kaybetmemiş olsalardı tersine göç etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Bu da kişilerin ilk fırsatta İstanbul'a tekrardan geri döneceklerini akla getirmektedir. Nitekim bundan evvelki dönemlerde aynı nedenlerle memleketlerine taşınan kişilerin birçoğu yine İstanbul'a geri dönmüşlerdir (Bkz. Akagündüz ve Özel, 2008). Ancak ekonomik krizin büyüklüğü ve etkili olacağı süreç bu durumu değiştirebilir.

Öyle ki bundan önce yaşanan ekonomik krizler daha ziyade yerel ölçekli ve yerel nedenlere bağlı olarak gerçekleştiği için çabuk atlatılmış, işsizlik süreleri de o oranda kısa sürmüştür. Dolayısıyla tersine göç edenler ekonomide yaşanan canlanmanın kısa sürmesine bağlı olarak kentsel alanlara kısa sürelerde geri dönmüşlerdir.

Son ekonomik krizin küresel olduğu dikkate alınır, ekonomideki canlanmanın gecikeceği, dolayısıyla da geri dönüşlerin uzayacağı, hatta hiç gerçekleşmeyeceği beklenilebilir. Zira göç edilen yerlerdeki bekleme sürelerinin uzaması, kişilerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için yeni alternatifler geliştirmesine, bu yüzden de geri dönmek istememelerine neden olabilir.

Tablo 17: Tersine Göç Etme Kararı Verenlerin Borçluluk Durumu

Borçluluk Durumu	Kişi Sayısı	%
Çok fazla borcum var	10	23,8
Orta düzeyde borcum var	16	38,1
Az da olsa borcum var	12	28,6
Hayır, borcum yok	4	9,5
Toplam	42	100,0

Elbette ki borçlu olmanın derecelendirilmesi kişinin içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik duruma bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle farklı sosyo-ekonomik durumdaki kişilere böyle bir sorunun sorulması yadırganabilir. Ancak çalışmamızın tamamen yoksul ve işsiz kesimlerden oluşan homojen alt kesimler olduğu dikkate alındığında kişilerden borçlarının derecelendirilmesini istemek mümkün gözükmemektedir. Kaldı ki anketlerin uygulanması sırasında kişilere borç miktarları sorulmuş, genellikle 8 bin lira ve üzerinde borcu olanların çok borçluyum; 6-7 bin lira civarında borcu olanların orta düzeyde borçluyum; 5 bin ve altında borcu olanların ise az da olsa borçluyum dedikleri görülmüştür.

Bu çerçevede aile reislerinin borçluluk durumlarını gösteren yukarıdaki tabloya baktığımızda orta düzeyde borcum var diyenlerin 16 kişi ile % 38,1 oranında ilk sırayı aldıkları görülmektedir. Az da olsa borcum var diyenler 12 kişi ile % 28,6 oranında ikinci sırayı alırken, çok fazla borcum var diyenler 10 kişi ile % 23,8 olarak üçüncü sıraya yerleşmişlerdir. Borcu olmadığını ifade edenlerin oranı ise sadece % 9,5 civarındadır. Bu verilere

göre az ya da çok tersine göç kararı veren aile reislerinin % 90'ının borçlu durumda olduğu görülmektedir.

Tablo 18: Borç Varsa Daha Çok Kime ya da Nereye Olduğu

Borcun Kimlere Olduğu	Kişi Sayısı	%
Bankaya	6	15,8
Ev sahibine	18	47,4
Arkadaşlarıma	0	0,0
Akrabalarım	8	21,1
Komşularım	0	0,0
Diğer	6	15,8
Toplam	38	100,0

Tablo 17'ye göre tersine göç etmek isteyen aile reislerinin çoğunun borçlu durumda olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu borçların daha ziyade kime ya da nereye olduğunu gösteren Tablo 18'e göre ise kişilerin en fazla ev sahiplerine (% 47,4) borçlu oldukları görülmektedir. Ancak ev sahibine olan borçların daha ziyade kira borcu olarak biriktiği ifade edilmiştir. Buna ek olarak elektrik ve su faturalarının ev sahibi üzerinde gözükmemesi ve ödenmemesi dolayısıyla oluşan borçların da ev sahibine olan borçlar arasında sayıldığı görülmüştür. Ev sahiplerinden sonra en fazla borcun % 21,1 ile akraba çevresi olduğu tespit edilmiştir. Akrabalara olan borçların ise daha ziyade nakit olarak alınan borçlardan oluştuğu söylenilebilir.

Örnekleme oluşturan aile reislerinin bankalara fazla borcu olmadığı (% 15,8) görülmektedir. Bunun nedeni ise aile reislerinin çoğunlukla sigortalı bir işe sahip olmamaları veya sigortalı olarak çalışıyor olsalar dahi asgari ücretlerle çalışıyor olmaları olabilir. Zira bu durumda olan kişilerin kredi ya da kredi kartı almaları önünde bazı zorluklar vardır. Bu zorluklar kişilerin bankalara borçlanmalarının önüne geçen bir sonuç doğurmuştur.

Yukarıdaki tabloda farklı kişi ya da yerlere olan borçları anlamak için konulan diğer seçeneğinin ise daha ziyade fatura borçları veya mağazalara olan taksit borçlarını ifade etmek üzere işaretlendiği görülmüştür.

Tablo 19: Göç Edilmesinde Son Ekonomik Krizin Ne Kadar Etkili Olduğu

Ekonomik Krizin Etkisi	Kişi Sayısı	%
Çok fazla etkili oldu	27	65,9
Orta düzeyde etkili oldu	11	26,8
Az etkili oldu	3	7,3
Hayır, etkili olmadı	0	0,0
Toplam	41	100,0

Yukarıdaki tabloya göre çalışmamıza katılan aile reislerinin % 65,9'u göç etme kararlarında son ekonomik krizin çok fazla etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla tersine göç etme kararında son ekonomik krizin önemi inkâr edilemez. Ancak kanaatimize göre ekonomik krizin tersine göçü tetikleyen ve hızlandıran bir neden olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Zira göç etme kararı veren aile reislerinin içerisinde buldukları geçim şartları krizden evvel de oldukça kötü durumdadır. Yani kişilerin büyük bir çoğunluğunun tersine göç edebilmek için adeta bir neden arayışı içerisinde oldukları ifade edilebilir. Bu durumu anketlerin uygulanması sırasında da açıkça gözlemlemek mümkün olmuştur.

Tablo: 20 Göç Etme Kararında Ekonomik Zorluklar Dışında En Çok Neyin Etkili Olduğu

Göç Kararını Etkileyen Diğer Faktörler	Kişi Sayısı	%
Sağlık problemlerim	11	26,8
Ailevi problemlerim	6	14,6
Çocukların geleceği	16	39,0
Gideceğim yerde terörün azalması	5	12,2
Diğer	3	7,3
Toplam	41	100,0

Ekonomik kriz işsizliği, işsizlik ise tersine göçü tetikleyen zincirleme bir süreç doğurmuştur. Ancak tersine göç etme konusunda ekonomik kriz dışında farklı nedenlerin de etkili olabileceği ortadadır. Bu maksatla sorduğumuz soruya verilen cevaplar arasında en etkili nedenin % 39 ile “çocukların geleceği” cevabı verilmiştir. Zira kentsel alanlarda yaşam

mücadelesi veren yoksul aileler, çocuklarının geleceği için herhangi bir birikim yapamadıkları gibi düzgün eğitim almalarını da sağlayamamaktadırlar. Öte yandan kentsel alanlarda risk ve riske iten faktörlerin çokluğu, işsiz kalan yoksul aileleri kaygılandırmakta; aileler, daha güvenli olduğunu düşündükleri memleketlerine göç etmeyi çocuklarının geleceği için doğru bir karar olarak değerlendirmektedirler.

Anne-babalar için çocukların geleceği açısından göç etmek istenilmesinde etkili olan bir diğer önemli faktör de aileler ile çocuklar arasında hayata bakışta ortaya çıkan farklılıklardır. Zira hızlı kentleşme nedeniyle ortaya çıkan iş olanaklarındaki kısıtlılık ve kırsal alanlardan göç edenlerin sahip oldukları nitelikler iş bulmalarını zorlaştırmış, barınmak için geliştirdikleri gecekonduya olduğu gibi çalışmak için de kendilerine has iş kolları oluşturmuşlardır. Ancak bu kişiler çalışıyor gibi görünseler de istikrarlı ve güvenceli olmayan, yorucu ve düşük ücretli enformel işlerde çalışmışlardır. Bu durumun ortaya çıkardığı yoksulluk ise daha ziyade geleneksel yapının getirdiği dayanışma içerisinde hafifletilmiştir. Ancak yaşam koşullarındaki ağırlaşma aile içi dayanışmayı azalttığı gibi ikinci ve üçüncü kuşakların hayata bakışlarında da ciddi değişimlere neden olmuştur. Zira bu kuşaklar, anne-babaları kadar sabırlı ve kanaatkâr olamamaktadırlar. Dolayısıyla da yeni kuşaklar daha isyankârdırlar (Koray, 2001: 231–232). Dahası çocukluğunda acı çeken bazı kişiler, ilerleyen zamanlarda her şeyi hak ettiklerine, gerekirse haksızlık yapma haklarının olduklarına inanmaktadırlar. Bu kişiler içerisinde buldukları mağduriyet duygusu nedeniyle doğaya ve kadere karşı kin tutma hakkı ile hareket etmektedirler (Bilgin, 2005: 254). Bu da suç ve suça itici bir ortam doğuracağı için çocuklarını bu ortamdan uzaklaştırmak isteyen ailelerin göç etmelerine neden olabilmektedir.

"Tersine göç etme" kararlarında ikinci sıraya % 26,8 ile sağlık problemleri yerleşirken, üçüncü sıraya ise % 14,6 ile ailevi problemler yerleşmiştir. Hem sağlık hem de ailevi problemlerin daha ziyade yoksulluğa bağlı olarak ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

Tersine göçü tetikleyen bir başka faktör de doğu ve güneydoğu illerinden göç etmek zorunda kalan aile reisleri tarafından öne çıkarılmıştır. O faktör ise gidilecek yerlerde terörün azaldığı kanaatidir. Terörün azaldığına olan inanca, ekonomik krizin de etkisiyle işsizlik sorunu da eklenince aile reisleri, köye dönme konusunda daha istekli davranabilmektedirler. Nitekim Diyarbakır ve İstanbul'da geriye dönüş ile ilgili yapılan saha araştırmalarında sosyo-ekonomik olarak kent ekonomisine ücretli emek ilişkisiyle eklenemeyen ailelerin köye dönmeyi bir umut olarak gördükleri belirtilmiştir (Yükseker, 2008: 149).

iii. Göç Edilen Yerin Özellikleri ve Beklentiler

İstanbul'dan tersine göç edenlerin memleketlerine mi yoksa bir başka yere mi göç ettiklerine baktığımızda büyük bir çoğunlukla (% 88,1) memleketlerine göç ettikleri görülmektedir. Bu da göstermektedir ki, kişiler tanıdıkları, bildikleri yerlerde kendilerini güven içerisinde hissetmektedirler. Dolayısıyla memlekete doğru yönelen göçün en temel nedeni güven duygusundan kaynaklanmaktadır.

Tablo 21: Nereye Göç Edileceği

Göç Edilecek Yer	Kişi Sayısı	%
Memleketime	37	88,1
Diğer	5	11,9
Toplam	42	100,0

Tablo 23, 24 ve 25'te açıkça görülebileceği gibi güven duygusunun kaynağı sadece memleketin tanıdık-bildik bir yer olması ile alakası yoktur. Memlekete göç etmede akrabaların olması, toprak sahipliği ve kira ödenmemesi gibi nedenler de etkili olabilmektedir. Giddens'in bölgeselleşmiş güvenin baskın rolü olarak altını çizdiği bu durumda akrabalık ilişkilerinin önemi, tanıdık ortam sağlayan yerel topluluk (memleket), gelenek, inanç ve ritüeller, çekici birer faktör konumunda olabilmektedir (Giddens, 1994: 93).

Tablo 22: Göç Edilecek Yerleşim Birimi

Yerleşim Birimi	Kişi Sayısı	%
İl merkezi	6	14,3
İlçe merkezi	19	45,2
Belde	4	9,5
Köy	13	31,0
Toplam	42	100,0

Tersine göç kararı veren aile reislerinin göç edecekleri yerleşim birimlerinin çoğunlukla % 45,3 oranında ilçe merkezleri olduğu tespit edilmiştir. Anketimizde kişilerin göç edecekleri yeri tercih etme nedenleri sorulmasa da anketlerin uygulanması sırasında görüşlerine müracaat ettiğimiz kişilerin niçin ilçe merkezlerini tercih ettikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun başlıca üç nedeni olduğu söylenebilir. Nedenlerden ilki, okula giden çocuğa sahip olunması, ikincisi ilçe merkezlerinde bir şekilde iş

bulabileceğine olan inanç, üçüncüsü ise ilçe merkezlerindeki ev kiralارının il merkezlerine göre daha makul seviyelerde olmasıdır.

İlçe merkezlerinden sonra göç etmek için en çok tercih edilen yerleşim birimlerinin ise % 31 oranında köyler olduğu görülmektedir. Köylerin tercih edilmesindeki temel neden ise kira ödenmemesi yanında sigortasız da olsa tarım veya hayvancılığın geçinebilmek için potansiyel bir iş kolu olarak mevcudiyetini korumasıdır.

Tersine göç etmek için en az tercih edilen yerleşim birimlerinin ise il ve belde merkezleri olduğu görülmektedir. Durumu beldeler açısından değerlendirdiğimizde iş olanaklarının sınırlı olmasının; il merkezleri açısından değerlendirdiğimizde ise iş bulma imkânı olsa bile ücretlerin düşük, ev kiralارının yüksek olmasının etkili olabileceği düşünülebilir.

Tablo 23: Göç Edilecek Yerde Toprağının Olup-olmadığı

Toprağın Olup-Olmadığı	Kişi Sayısı	%
Evet	19	45,2
Hayır	23	54,8
Toplam	42	100,0

Tablo 22'ye göre aile reislerinin göç ettikleri yerleşim yerlerinin başında ilçe merkezlerinden sonra köyler geldiği görülmektedir. Köy merkezlerine göç edecek olan aile reislerinin genel olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşacağı varsayılırsa, bu kişilerin belli bir toprağa sahip olması gerekmektedir. Nitekim göç edilecek olan yerde toprağınız var mı sorusuna deneklerin % 45,2'si evet cevabını vermiştir. Bu cevap göstermektedir ki kişilerin memleketlerine yönelmelerinin başlıca nedenlerinden birisi memleketlerinde sahip oldukları topraklardır.

Sahip olunan toprak, geçimi rahatlatacak bir faktör olmanın yanında "tanıdık-bildik bir yer olarak" memleketin kişilere sağladığı güven duygusunu pekiştiren ve somutlaştıran bir unsur olarak önem taşımaktadır. Başka bir ifadeyle aile reisleri açısından göç edecekleri yerde az ya da çok ekip-biçebilecekleri bir toprağın olduğunu düşünmek güven duygusunu arttırmaktadır. Dolayısıyla sahip olunan toprak, göçün yönünü belirleyen önemli bir faktör olmuştur.

Tablo 24: Göç Edilecek Yerde Yakın Akrabasının Olup-olmadığı

Yakın Akrabanın Olup-Olmadığı	Kişi Sayısı	%
Evet	39	92,9
Hayır	3	7,1
Toplam	42	100,0

Yukarıdaki tabloya göre göç edilecek yerde yakın akrabaya sahip olma oranının % 92,9 ile yüksek bir seviyede olduğu görülmektedir. Bu sonucun toprak sahipliğinde olduğu gibi güven duygusu ile yakından alakası vardır. Öyle ki göç edilecek yerleşim birimlerinde zora düşüldüğü zaman destek alınacak bir akrabaya sahip olunması güven duygusunu arttırmakta, böylece başta yakın akrabalar olmak üzere akrabaların yaşadığı yerlere göç etmek rasyonel hale gelmektedir.

Tablo 25: Göç Edilecek Yerde Kira Ödenip-ödenmeyeceği

Kira Ödenip-ödenmeyeceği	Kişi Sayısı	%
Evet	13	31,0
Hayır	29	69,0
Toplam	42	100,0

Küresel ekonomik krize bağlı olarak artan işsizlik, özellikle kira ödemekte zorlanan yoksul kesimleri ya borçlu duruma düşürmüş ya da borçlarını arttırmıştır. Borcun en fazla kime olduğunu gösteren Tablo 18'e bakıldığında ilk sırayı ev sahiplerinin aldığı görülmektedir. Ev sahiplerine borcu olanların ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla söz konusu borçlar daha ziyade kira borcu olarak birikmiştir.

İşsiz kalan aile reislerinin çoğu, İstanbul'da kaldıkları süre boyunca başka bir nedenle olmasa bile kiraya bağlı olarak borçlarının artacağı farkındadırlar. Oysa memlekete yapılacak göç bu nedenle ortaya çıkan borçlanma durumunu ortadan kaldıracak veya hiç olmazsa kiraların düşüklüğü nedeniyle borçlanma oranlarını azaltacaktır. Böyle bir düşünce, kişileri tersine göç etme konusunda teşvik etmektedir. Nitekim göç edecek aile reislerinin % 69'u kira ödemeyeceklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 26: Göç Edilecek Yerde İş Bulabilme ya da Yapabilme Konusundaki Kanaatler

İş Bulma Ümidi	Kişi Sayısı	%
Evet	20	47,6
Hayır	9	21,4
Kararsızım	13	31,0
Toplam	42	100,0

İşsizlik nedeniyle büyük kentlerde zor durumda kalan ücretli kesimler, sağlayacağına inandıkları bir takım avantajlar nedeniyle başta memleketleri olmak üzere kırsal alanlara ya da tutunabileceklerini düşündükleri daha küçük yerleşim birimlerine doğru göç etmeye başlamışlardır. Ancak göç edilecek yerlerde iş bulabilme ya da yapabilme konusunda pek de iyimser oldukları söylenemez.

Öyle ki göç edecekleri yerlerde iş yapabileceğine ya da bulabileceğine inananların oranı % 47,6 ile daha düşüktür. Bu oran elbette ki az değildir. Ancak aile reislerinin % 21,4'ünün göç edecekleri yerlerde iş bulamayacağını ifade etmiş olması düşündürücüdür. Öte yandan iş bulabilme konusunda kararsız olanların oranı % 31 olarak tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile ne yapacağını bilemeyenlerin oranı da azımsanmayacak bir seviyededir. Kaldı ki tersine göç edenler iş bulsalar dahi Tablo 27'de görüleceği üzere bulunması muhtemel işlerin ailelerin geçimlerini sağlama konusunda yetersiz kalacağı ortadadır. Bu durum, tersine göçün de aile reislerinin bir çare olacağını düşünmek doğru bir yaklaşım olmayacağını akla getirmektedir.

Tablo 27: Göç Edilecek Yerde Ne İşle Uğraşılacağı

Uğraşılacak İş	Kişi Sayısı	%
İşçilik	17	40,5
Tarım	8	19,0
Hayvancılık	5	11,9
Serbest Meslek	6	14,3
Kararsızım	3	7,1
Diğer	3	7,1
Toplam	42	100,0

Tablo 27'ye göre göç edilecek yerde uğraşılacak işler sıralamasında 17 kişi ile % 40,5 oranında işçilik yapacağını ifade edenlerin ilk sırada olduğu görülmektedir. İkinci sıraya ise % 19 ile tarımla uğraşacaklarını ifade eden aile reisleri yerleşmiştir. Ancak tarım ve hayvancılığı birlikte

düşünmek gerekirse toplam oranın % 30,9 olduğu görülmektedir. Ayrı kategorilerde yer alan bu iki mesleği birlikte düşünmemizi gerektiren neden ise her iki mesleğin de daha ziyade kırsal alanlarda, genellikle de köylerde yapılıyor olmasıdır. Konuya bu çerçevede yaklaştığımız zaman, tarım ve hayvancılıkla uğraşacaklarını ifade edenler ile köye göç edeceklerini ifade edenlerin aynı oranda (% 31) çıkması ilginçtir (Bkz. Tablo 22). Bu verilerden hareketle köye göç edeceklerin hemen tamamının tarım ya da hayvancılıkla uğraşacakları düşünülebilir. Dolayısıyla memleketlerine göç eden kişilerin aslında verimli işlerde çalışmayacakları, yaptıkları işleri geleneksel yöntemlere göre yapacak olurlarsa kırsal alanlarda gizli işsizlik oranlarını daha da yükseltecekleri düşünülebilir.

Tablo 28: Gelecekte Umutlu Olunup-olunmadığı

Umutluluk Durumu	Kişi Sayısı	%
Çok fazla umutluyum	3	7,1
Biraz umutluyum	14	33,3
Umutsuzum	16	38,1
Kararsızım	9	21,4
Toplam	42	100,0

Çoğu araştırmacının da ifade ettiği gibi Türkiye'deki kentleşme "demografik", "sahte" bir kentleşme olmuştur. Zira Türkiye'deki geri kalmış bölgelerde yaşanan işsizlik ve ekonomik zorluklar, kişilerin büyük kentlere doğru göç etmeleri sonucunu doğurmuştur.

Kırsal alanlardan kentlere doğru yönelen nüfus çoğunlukla eğitimsiz ve vasıfsız kesimlerden oluşmaktadır. Söz konusu kesimlerin bu özellikleri ise onların umduklarını bulamamalarına ve kente tutunma noktasında başarısız olmalarına neden olmuştur. Bu başarısızlığa, ekonomik krize bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik ve ekonomik zorluklar da eklenince göçün yönü değişmiş, "tersine göç" başlamıştır.

Yukarıdaki tabloya göre kentsel alanlarda umduğunu bulamayan ve tersine kırsal alanlara doğru yönelen kesimlerin gelecek konusunda umutsuz oldukları görülmektedir. Öyle ki gelecekte umutsuz olduklarını ifade edenlerin oranı % 38,1 ile ilk sırada yer almaktadır. Bu orana kararsız olanlar (% 21,4) ve biraz umutlu olduğunu söyleyenler de eklenince aile reislerinin çoğunlukla umutsuz olduklarını söylemek mümkündür. Dolayısıyla tersine göçün gelecek konusunda bir umut olmaktan uzak olduğu söylenilebilir.

SONUÇ

Ekonomik krize bağlı olarak yaşanan durgunluk, işsizlik oranlarını arttırmış, ekonomik zorluk ve yoksulluğa neden olmuştur. Bu ise bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kırsal alanlardan kentlere doğru yönelen göçleri tersine çeviren bir sonuç doğurmuştur. Ancak ailelerin çoğu kendi imkânları ile göç edemez durumdadırlar. Bu yüzden farklı yerlerden yardım almak zorunda kalmışlardır. Yardım alınan yerlerin başında ise belediyeler gelmektedir. Hatta yardımlar o kadar artmıştır ki, belediyeler sadece bu konu ile ilgilenen özel birimler oluşturmuşlardır. Bu birimlerden en dikkat çeken İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından oluşturulan Zabıta Daire Başkanlığı, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği'dir.

Memleketlerine ya da başka bir yere göç edebilmek için bu birime müracaat ederek yardım isteyen aileler hakkında yaptığımız çalışmaya göre tersine göç kararı veren aile reislerinin İstanbul'a yeni gelmiş orta ve ortanın altı yaşta, yani genç ve çalışabilir durumda olan kişilerden oluşması dikkat çekicidir. Aile reislerinin genç olması ise küçük veya okul çağında çocuklara sahip olabileceklerini akla getirmektedir. Nitekim küçük veya okul çağında çocuklara sahip olduğunu ifade edenlerin oranı oldukça fazladır. Bu, kadınların çalışma hayatına girmelerini zorlaştıran bir durum doğurduğu için aile reisleri dışında çalışanların oranı da oldukça düşük çıkmaktadır.

Dikkat çeken bir diğer sonuç da tersine göç etmek isteyen aile reislerinin çoğunlukla ilkokul ve altında bir eğitime sahip olduklarıdır. Dolayısıyla aile reislerinin daha çok eğitim ve vasıf gerektirmeyen düşük ücretli işlerde çalıştığı görülmektedir. Bu durum eğitim ile yapılan işler arasında, dolayısıyla da eğitim ile ekonomik durum arasında yakından bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir. Zira sahip olunan olumsuz özellikler, iş bulmayı güçleştirmiş, dahası aile reislerinin düşük ücretli işlerde, hatta çoğunlukla sigortasız işlerde çalışmasını zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla yoksulluğu arttırmıştır.

Nitekim bu özellikleri nedeniyle işlerini kaybeden aile reislerinin yarısından fazlası bir şekilde farklı yerlerden aynı ve nakdi yardımlar almışlardır. Ancak alınan yardımların herhangi bir rahatlamaya neden olduğunu söylemek zordur. Zira göç etmeye karar veren aile reislerinin %90'ının borçlu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kentsel alanlarda geçirecekleri her an söz konusu borcun katlanarak artacağı anlamına gelmektedir. Buna rağmen aile reislerinin İstanbul'dan göç etme konusunda isteksiz davrandıkları görülmüştür. Öyle ki görüşme yaptığımız aile reislerinin büyük bir kısmı işlerini kaybetmemiş olsalardı göç etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Bu da tersine göç edenlerin ilerleyen zamanlarda İstanbul'a ya da başka bir kente tekrardan göç edeceklerini akla getirmektedir. Ancak krizin etkisi ve büyüklüğü düşünülürse kentsel alanlardaki ekonomik canlanmanın gecikeceği söylenilebilir. Kentsel

alanlardaki ekonomik canlanmanın gecikmesi ise kişilerin geçinebilmek için yeni alternatifler geliştirmelerine neden olacağı için geri dönmekten vazgeçmelerine neden olabilir. Dünyadaki ve Türkiye'deki yaşananlara bakılırsa ekonomik canlanmanın gecikeceği, dolayısıyla da kriz nedeniyle kırsal alanlara tersine göç edenlerin tekrardan kentlere dönüşünün yakın vadede gerçekleşmeyeceği söylenilebilir.

Tersine göç edenlerin çoğunlukla memleketlerine, özellikle de ilçe ve köy merkezlerine yönelmiş olmaları ise yaşamlarının daha rahat olacağı anlamına gelmektedir. Öyle ki aile reislerinin çoğu göç ettikleri yerlerde toprak sahibi olduklarını ve kira ödemeyeceklerini ifade etmişlerdir. Bu durum kentsel alanlarda ciddi sorunlar yaşadıkları için eve dönmek zorunda kalan aileler açısından önemli bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki memlekete karşı hissedilen aidiyet bilinci güven duygusunu arttıracığı için görece güvensiz buldukları kentsel alanlara tekrardan dönmek istemeyeceklerdir.

Çalışmada dikkat çeken bir diğer sonuç da aile reislerinin göç edebilecekleri yerlerde iş bulabilecekleri yönündeki yüksek beklentileridir. Ancak bu beklentilerin aslında gerçeklerden uzak olduğunu ifade etmek mümkündür. Öyle ki aile reisleri tarafından göç edilen yerlerin genellikle köy merkezleri olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla yapılacak işler daha ziyade tarım ve hayvancılığa bağlı olarak ortaya çıkacak işler olacaktır. Eğer bu işler geleneksel yöntemler kullanılarak yapılır ve ekonomik olarak üretimi arttıran bir biçimde yapılmazsa gizli işsizlik denilen bir gelişmeye neden olacağı için beklentiler boşa çıkabilir. Nitekim bu durumun farkında olan aile reislerinin yarısından fazlası, gelecek konusunda umutsuz olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak kentsel alanlarda elde edilen deneyim ve birikim yapılacak işlere yaklaşımda da yeniliklere neden olacağı için üretimi artıracak ve umut aşılacak farklı gelişmelere neden olabilir. Kırsal alanların sosyo-ekonomik gelişimine de ciddi katkılar sağlayacak bu durum, göçün yönünü ve büyüklüğünü etkileyeceği için göç hakkında yeni bilimsel yaklaşımlar geliştirilmesini sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- 5216 Sayılı *Büyükşehir Belediye Kanunu* (2005), Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği.
- AÇIKALIN, Neriman, (2003), "Çalışan Kent Yoksulları: İstanbul ve Gaziantep Örnekleri", *Yoksulluk: 1.Cilt*, İstanbul: Deniz Feneri Yayınları. s.272.
- AKAGÜNDÜZ, Ülkü Özel (2008), "Tersine Göçenler Yine İstanbul'a Dönüyor", *Aksiyon*, Sayı: 708.
- AKER, A. Tamer (2008), "Ruhsal Süreçler Açısından Zorunlu Göç ve Yerinden Edilme", Dilek Kuban, Deniz Yüksek vd., *Zorunlu Göç İle Yüzleşmek:*

Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrasında Vatandaşlığın İnşası, İstanbul: Tesev Yayınları.

- AKKAYAN, Taylan (1989), "Mahallesiyle Muhtarıyla İstanbul", *Cumhuriyet*, 16 Mart.
- TÜİK (2009) "Aylık Sanayi Endeksi- Şubat", <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4030>, 08 Nisan 2009.
- BİLGİN, Nuri, (2005), *Siyaset ve İnsan*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- DRKAKIS-Smith, D., "Third-World Cities – Sustainable Urban-Development, Popilation, Labor and Poverty", *Urban Studies*, 33 (4-5), 673-99.
- "Ekonomik Krizde 30 Bin Kişi İstanbul'dan Köyüne Döndü", *Vatan*, 11 Haziran 2009.
- ERDEM, Selim Efe (2006), "İstanbul'dan Tersine Göç Mevsimi", *Radikal*, 04 Haziran.
- ERDER, Sema (2002) *Kentsel Gerilim*, Ankara: Uğur Mumcu Vakfı Yayınları.
- EREZ, Hale vd. (2002), "Karanfilköy Gecekondu Yerleşmesinde Yaşayan Çocukların Sosyal Kopma Segregasyon –Düzeylerinin İrdelenmesi", *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama* içinde, Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- GIDDENS, Anthony, (1994), *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TÜİK (2009), "Hanehalkı İşgücü Araştırması, Ocak Dönemi", <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4035>, 15. Nisan 2009.
- İSTANBUL Büyükşehir Belediyesi (2009), *Zabıta Daire Başkanlığı, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Ocak Ayı Verileri*.
- İSTANBUL Büyükşehir Belediyesi (2009), *Zabıta Daire Başkanlığı, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Mart Ayı Verileri*.
- KARPAT, Kemal H., (2003), *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, Ankara: İmge Kitabevi.
- KELEŞ, Ruşen, (2002), *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Yayınları.
- KORAY, Meryem, (2001), "Ötekileşen Yoksulluk", *Toplum ve Bilim*, Yaz 89, İstanbul. s. 231.
- MARGOLIS, Mac, (2009), "Göçmenler Eve Dönüyor" *Newsweek Türkiye*, Sayı: 22.
- SEYYAR, Ali (2003), "Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele" *Yoksulluk: 1.Cilt* içinde, İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.
- ŞENSES, Fikret, (2006), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TOKOL, Aysen, (2000), *Sosyal Politika*, Bursa: Vipaş Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, (2006), *İstanbul Gecekondu Kimliği*, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- HACETTEPE Üniversitesi, (2006), *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*, Ankara: Hacettepe üniversitesi yayınları.

TÜİK, (2009), “Türkiye’de Hanehalkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları”, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=719, 17 Mart 2009.

YILMAZ, Nail, (2009), *Hemşehri Kimliği*, İstanbul: Beta Yayın Dağıtım.

“Yük Değil Ev Taşıyoruz”, *Haber Türk*, 18 Nisan 2008.

YÜKSEKER, Deniz, (2008), “Diyarbakır’da Yerinden Edilme Sorunu: Geri Dönüş, Kentsel Sorunlar ve Tazminat Yasası’nın Uygulamaları”, Dilek Kuban, Deniz Yüksek vd., *Zorunlu Göç İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrasında Vatandaşlığın İnşası*, İstanbul: Tesev Yayınları.